

Funkcje języka

Język jest najdoskonalszym systemem znaków stworzonym przez człowieka. Dzięki niemu możemy przekazywać wiadomości, opisywać rzeczywistość, wyrażać emocje, wpływać na zachowanie innych ludzi, utrzymywać z nimi kontakt, a także tworzyć dzieła sztuki. Porozumiewamy się również za pomocą gestów, mimiki, obrazów, sygnałów świetlnych, dźwięków i symboli, jednak możliwości tych środków są bardziej ograniczone. Język pozwala mówić nie tylko o tym, co znajduje się bezpośrednio przed nami, ale także o przeszłości, przyszłości, zdarzeniach odległych, pojęciach abstrakcyjnych i sytuacjach wymyślonych. Możemy rozmawiać o sprawiedliwości, nieskończoności, pamięci, obowiązku, uczuciach albo o wydarzeniach, których sami nigdy nie doświadczyliśmy.

Język uniezależnia komunikację od miejsca i czasu. Wiadomość zapisana w liście, książce, dokumencie lub pamiętniku może dotrzeć do osoby oddalonej o setki kilometrów, a tekst utrwalony przed wieloma stuleciami nadal może być czytany i interpretowany. Dzięki temu współczesny człowiek poznaje sposób myślenia ludzi średniowiecza, renesansu czy romantyzmu. Język jest więc nie tylko narzędziem codziennej komunikacji, lecz także podstawowym nośnikiem pamięci zbiorowej i dziedzictwa kulturowego.

W każdym akcie komunikacji występuje nadawca, odbiorca, komunikat, kod, kontekst oraz kontakt. Nadawca tworzy wypowiedź i kieruje ją do odbiorcy. Obie strony muszą znać kod, czyli na przykład ten sam język. Komunikat odnosi się do określonej rzeczywistości, a przekazanie go wymaga kontaktu – bezpośredniego, telefonicznego, pisemnego albo cyfrowego. W zależności od tego, który element aktu komunikacji staje się najważniejszy, można mówić o różnych funkcjach języka.

Podziały funkcji języka mogą się od siebie nieznacznie różnić. Najczęściej wyróżnia się funkcję komunikatywną,

reprezentatywną lub informacyjną, poznawczą, ekspresywną, impresywną, prezentacyjną i poetycką. Do tego zestawu warto dodać funkcję fatyczną, metajęzykową oraz sprawczą. Nie są one od siebie całkowicie oddzielone. Jedna wypowiedź może realizować kilka funkcji jednocześnie, lecz zazwyczaj jedna z nich jest dominująca. Zdanie „Proszę, zamknij okno, bo jest bardzo zimno” informuje o temperaturze, wyraża odczucie nadawcy i próbuje nakłonić odbiorcę do działania.

Najbardziej ogólną funkcją języka jest funkcja komunikatywna. Polega ona na umożliwianiu porozumiewania się ludzi. Dzięki niej nadawca może przekazać odbiorcy wiadomość, pytanie, ocenę, prośbę lub polecenie. Funkcja komunikatywna obejmuje właściwie wszystkie pozostałe, ponieważ każde celowe użycie języka jest pewną formą kontaktu. Nawet monolog, pamiętnik czy wiersz zakładają istnienie rzeczywistego albo wyobrazonego odbiorcy. Pisarz może zwracać się do przyszłych pokoleń, poeta do ukochanej osoby, a autor dziennika – do samego siebie.

Komunikacja językowa nie musi odbywać się bezpośrednio. Rozmowa jest jedynie jednym z jej rodzajów. Nadawca może przekazywać wiadomości za pomocą listu, książki, artykułu, nagrania, wiadomości telefonicznej czy tekstu opublikowanego w internecie. Język umożliwia również komunikację między pokoleniami. Czytając „Pana Tadeusza”, poznajemy świat szlachecki, jego obyczaje, język, system wartości i sposób postrzegania historii, mimo że przedstawiona rzeczywistość już nie istnieje.

Funkcja reprezentatywna, nazywana również przedstawieniową, referencyjną lub informacyjną, polega na opisywaniu rzeczywistości. Język reprezentuje osoby, przedmioty, wydarzenia, czynności i pojęcia, nawet gdy nie są one obecne w miejscu rozmowy. Jeżeli ktoś mówi: „Na stole leży czerwone jabłko”, przekazuje określoną informację o przedmiocie i jego położeniu. Słowo „jabłko” nie jest samym owocem, ale znakiem, który go symbolizuje i przywołuje jego pojęcie w umyśle odbiorcy.

Funkcja reprezentatywna dominuje w podręcznikach, encyklopediach, instrukcjach, wiadomościach prasowych, sprawozdaniach i pracach naukowych. Nadawca stara się wówczas przedstawić fakty możliwie jasno, precyzyjnie i bez zbędnego zabarwienia emocjonalnego. W wypowiedziach informacyjnych częste są zdania oznajmujące, terminy specjalistyczne, daty, liczby oraz związki przyczynowo-skutkowe. Odbiorca powinien przede wszystkim uzyskać wiedzę o danym zjawisku.

Funkcja informacyjna może być ważna także w literaturze. „Medaliony” Zofii Nałkowskiej zawierają relacje dotyczące niemieckich zbrodni popełnionych podczas II wojny światowej. Autorka posługuje się oszczędnym językiem i ogranicza komentarz, pozwalając przemawiać faktom oraz świadkom. Nie oznacza to jednak, że utwór pełni wyłącznie funkcję informacyjną. Jest jednocześnie dziełem artystycznym, oskarżeniem systemu zbrodni oraz próbą zachowania pamięci o ofiarach. Literatura pokazuje więc, że reprezentowanie rzeczywistości może łączyć się z oceną moralną i oddziaływaniem emocjonalnym.

Z funkcją reprezentatywną wiąże się funkcja poznawcza. Język nie tylko pozwala przekazywać rezultaty poznania, ale również pomaga je porządkować. Za pomocą słów nazywamy elementy rzeczywistości, tworzymy kategorie, definiujemy pojęcia i zauważamy zależności. Człowiek poznający nowe słowo często zaczyna również dokładniej dostrzegać zjawisko, które jest nim określane. Słownictwo specjalistyczne pozwala naukowcom precyzyjnie opisywać procesy, których nie dałoby się wyjaśnić wyłącznie za pomocą języka potocznego.

Język przechowuje doświadczenia wielu pokoleń. W przysłowiach, nazwach, pojęciach naukowych, terminach prawnych i religijnych zawiera się wiedza tworzona przez stulecia. Nie oznacza to jednak, że sposób myślenia człowieka jest całkowicie wyznaczony przez język, którym się posługuje. Język wpływa na postrzeganie świata, ale nie zamyka człowieka w jednym systemie pojęć. Możemy tworzyć nowe nazwy, zapożyczać słowa,

zmieniać znaczenia oraz wyjaśniać zjawiska opisowo.

Jako przykład funkcji poznawczej często przywołuje się twierdzenie, że „Eskimosi mają kilkadziesiąt słów oznaczających śnieg”. Jest to jednak popularne uproszczenie. Określenie „Eskimosi” obejmuje różne społeczności i języki, między innymi języki inuickie oraz yupik. Ponadto niektóre z tych języków pozwalają tworzyć rozbudowane wyrazy przez łączenie wielu elementów. Trafniejszy jest ogólny wniosek, że ludzie rozwijają szczegółowe słownictwo w dziedzinach szczególnie ważnych dla ich życia. Podobnie lekarz rozróżnia wiele rodzajów bólu i chorób, żeglarz nazywa elementy statku, a malarz posługuje się bogatym zestawem określeń barw.

Funkcja ekspresywna, nazywana także emotywną, koncentruje się na nadawcy. Polega na wyrażaniu jego uczuć, ocen, nastrojów i stosunku do opisywanej rzeczywistości. Ekspresję można rozpoznać w doborze słownictwa, intonacji, tempie mówienia, znakach interpunkcyjnych, wykrzyknieniach oraz zdrobnieniach i zgrubieniach. Słowa „kot”, „kotek”, „kiciuś” i „kocisko” mogą odnosić się do tego samego zwierzęcia, lecz ujawniają odmienny stosunek mówiącego.

Wypowiedź ekspresywna nie musi bezpośrednio nazywać emocji. Zdanie „Jak tu cudownie!” wyraża zachwyt, natomiast krótkie „Dosyć!” może sygnalizować gniew, zmęczenie albo zniecierpliwienie. Ważna jest sytuacja komunikacyjna. Ten sam wyraz wypowiedziany z różną intonacją może wyrażać radość, ironię, rozczarowanie lub niedowierzanie.

Funkcja ekspresywna odgrywa szczególną rolę w liryce. W „Trenach” Jan Kochanowski wyraża rozpacz po śmierci Urszulki, bunt, zwątpienie oraz stopniowe poszukiwanie równowagi. Język nie tylko informuje, że poeta stracił dziecko, lecz pozwala czytelnikowi poznać dramat człowieka, którego dotychczasowy system wartości został podważony. Podobnie Wielka Improwizacja z trzeciej części „Dziadów” odsłania dumę, samotność, miłość do narodu i bunt Konrada przeciwko Bogu. W takich utworach

język staje się zapisem intensywnego doświadczenia wewnętrznego.

Z funkcją ekspresywną częściowo wiąże się funkcja prezentacyjna. Polega ona na ujawnianiu przez wypowiedź informacji o samym nadawcy, także takich, których nie zamierzał on przekazać. Sposób mówienia może wskazywać na wiek, pochodzenie regionalne, środowisko zawodowe, zainteresowania, wykształcenie albo przynależność do określonej grupy. Lekarz, informatyk, prawnik i sportowiec mogą używać odmiennego słownictwa specjalistycznego. Nastolatek może posługiwać się modnymi wyrażeniami środowiskowymi, natomiast osoba starsza – słowami, które w języku młodego pokolenia występują rzadziej.

Funkcji prezentacyjnej nie należy jednak interpretować zbyt pochopnie. Użycie formy regionalnej albo gwarowej nie świadczy automatycznie o braku wykształcenia. Może wynikać z przywiązania do miejscowej tradycji, sytuacji rozmowy albo świadomej stylizacji. Błąd językowy może ujawniać niewiedzę, ale może też być wynikiem pośpiechu, zdenerwowania lub żartu. Ocena nadawcy wymaga uwzględnienia kontekstu.

W literaturze sposób mówienia bohatera jest jednym z najważniejszych narzędzi jego charakterystyki. W „Lalce” pamiętnik Ignacego Rzeckiego ujawnia jego wiek, romantyczne przywiązanie do tradycji napoleońskiej, samotność i niezdolność pełnego zrozumienia nowych stosunków społecznych. Bohater przekazuje informacje o wydarzeniach, ale jednocześnie – często nieświadomie – mówi bardzo wiele o sobie. Funkcja prezentacyjna współtworzy więc portret psychologiczny postaci.

Funkcja impresywna, określana również jako nakłaniająca albo konatywna, koncentruje się na odbiorcy. Nadawca chce wywołać określoną reakcję: skłonić kogoś do działania, zmiany decyzji, przyjęcia poglądu albo powstrzymania się od jakiegoś czynu. Najprostszymi przykładami są polecenia: „Otwórz drzwi”, „Zatrzymaj się”, „Proszę usiąść”. Funkcję impresywną realizują

tryb rozkazujący, bezokoliczniki używane w instrukcjach, pytania, prośby, apele i zwroty bezpośrednie.

Impresywność pojawia się w reklamie, propagandzie, przemówieniach politycznych, kazaniach, regulaminach, instrukcjach i poradnikach. Nie zawsze musi przyjmować formę wyraźnego rozkazu. Reklama może sugerować, że określony produkt zapewni szczęście, popularność albo poczucie bezpieczeństwa. Polityk może tak dobierać argumenty i emocjonalne określenia, aby odbiorca poparł określony program. Nadawca nie mówi wprost „zagłosuj na mnie”, lecz cała wypowiedź zmierza do osiągnięcia takiego rezultatu.

Trzeba odróżnić perswazję od manipulacji. Perswazja polega na jawnym przekonywaniu i przedstawianiu argumentów. Odbiorca wie, że nadawca chce wpłynąć na jego poglądy, ale zachowuje możliwość samodzielnej oceny. Manipulacja ukrywa natomiast prawdziwe zamiary, pomija niewygodne fakty, wykorzystuje lęk, uprzedzenia albo niewiedzę odbiorcy. Funkcja impresywna sama w sobie nie jest ani dobra, ani zła. Jej ocena zależy od celu, użytych środków i szacunku dla wolności człowieka.

Funkcja nakłaniająca jest często wykorzystywana w poezji patriotycznej. „Oda do młodości” Adama Mickiewicza zawiera wezwania do wspólnego działania, przezwyciężenia egoizmu i budowania nowego świata. Wiersz „Bagietki na broń” Władysława Broniewskiego jest natomiast apelem skierowanym do narodu zagrożonego wojną. W obu utworach forma poetycka wzmacnia siłę wezwania. Rytm, powtórzenia, wykrzyknienia i zwroty do adresata mają pobudzić odbiorców do czynu.

Funkcja fatyczna służy nawiązaniu, podtrzymaniu albo zakończeniu kontaktu. Nie chodzi w niej przede wszystkim o przekazanie nowych informacji. Wyrażenia „Dzień dobry”, „Halo, słyszysz mnie?”, „Jak leci?”, „No właśnie” czy „Do zobaczenia” pozwalają sprawdzić, czy kontakt istnieje i czy rozmówca nadal uczestniczy w komunikacji. Podobną rolę pełnią krótkie uwagi o pogodzie albo sytuacji na drodze, wypowiedziane podczas

przypadkowego spotkania.

Funkcja fatyczna jest bardzo ważna społecznie. Krótkie powitanie potwierdza zauważenie drugiej osoby i gotowość do kontaktu. Milczenie w sytuacji, w której oczekiwane jest przywitanie, może zostać odebrane jako lekceważenie. W komunikacji telefonicznej i internetowej często pojawiają się pytania o jakość połączenia, potwierdzenia odbioru oraz krótkie sygnały typu „rozumiem” albo „jestem”. Nie niosą one rozbudowanej treści, ale zapewniają płynność rozmowy.

Funkcja metajęzykowa występuje wtedy, gdy za pomocą języka mówimy o samym języku. Pojawia się w definicjach, słownikach, podręcznikach gramatyki i podczas wyjaśniania znaczenia słów. Zdania „Rzeczownik odpowiada na pytania: kto? co?” albo „Co oznacza słowo «ironia»?” realizują właśnie tę funkcję. W codziennej rozmowie korzystamy z niej, gdy prosimy o powtórzenie wypowiedzi, wyjaśnienie nieznanego terminu lub sprecyzowanie niejednoznacznego sformułowania.

Funkcja metajęzykowa pozwala naprawiać nieporozumienia. Nadawca i odbiorca mogą posługiwać się tym samym językiem, lecz inaczej rozumieć określone wyrażenie. Rozmowa o znaczeniu użytych słów umożliwia uzgodnienie kodu. Jest to szczególnie ważne w nauce, prawie i debacie publicznej, gdzie brak precyzyjnej definicji może prowadzić do poważnych sporów.

Funkcja poetycka koncentruje uwagę na budowie samego komunikatu. Ważne staje się nie tylko to, co zostało powiedziane, ale również w jaki sposób. Nadawca świadomie dobiera brzmienie, rytm, układ zdań, metafory, powtórzenia, rymy i inne środki stylistyczne. Funkcja ta dominuje w literaturze pięknej, zwłaszcza w poezji, ale występuje również w prozie, reklamie, żartach, przysłowiach, hasłach, przemówieniach i codziennych grach słownych.

Określenie „poetycka” nie oznacza, że wypowiedź musi być piękna, wzniosła albo napisana wierszem. Jej celem może być

zachwyt, ale także zaskoczenie, rozśmieszenie, wywołanie niepokoju lub zwrócenie uwagi na nietypowe zestawienie słów. W literaturze współczesnej autorzy niekiedy celowo naruszają reguły składni, rezygnują z interpunkcji albo wykorzystują słownictwo potoczne, aby osiągnąć określony efekt artystyczny.

W „Panu Tadeuszu” funkcja poetycka ujawnia się w rytmie trzynastozgłoskowca, rozbudowanych porównaniach, personifikacjach przyrody, plastycznych opisach i muzyczności języka. Mickiewicz nie tylko informuje o wyglądzie litewskiego krajobrazu, lecz tworzy jego artystyczny obraz. Dzięki odpowiedniemu ukształtowaniu wypowiedzi zwyczajne elementy świata – drzewa, chmury, grzyby, stawy czy pola – nabierają symbolicznego znaczenia.

Można również mówić o funkcji sprawczej, nazywanej performatywną. W pewnych sytuacjach wypowiedzenie określonych słów samo staje się działaniem. Zdania „Przysięgam”, „Ogłaszam zebranie za otwarte”, „Nadaję ci imię” albo „Przepraszam” nie tylko opisują czynność, ale ją wykonują. Skuteczność takiej wypowiedzi zależy jednak od okoliczności. Ślubu może udzielić osoba posiadająca odpowiednie uprawnienia, a decyzja sądu ma moc prawną tylko wtedy, gdy zostaje wydana zgodnie z określoną procedurą.

W rzeczywistych wypowiedziach funkcje języka bardzo często się łączą. Wiersz patriotyczny może być jednocześnie poetycki, ekspresywny i impresywny. Reklama przekazuje pewną informację o produkcie, lecz przede wszystkim nakłania do jego zakupu i wykorzystuje atrakcyjną formę językową. Pamiętnik informuje o wydarzeniach, wyraża uczucia autora i nieświadomie ujawnia jego osobowość. Podręcznik realizuje funkcję poznawczą i informacyjną, ale może również posługiwać się funkcją impresywną, zachęcając ucznia do wykonania określonych zadań.

Język nie jest zatem wyłącznie narzędziem przekazywania wiadomości. Pozwala poznawać i porządkować świat, wyrażać własną osobowość, wpływać na innych, tworzyć więzi, wyjaśniać

znaczenia i dokonywać czynności społecznych. Może służyć prawdzie, porozumieniu i sztuce, ale również propagandzie, agresji oraz manipulacji. Świadomość jego funkcji pomaga nie tylko budować poprawne wypowiedzi, lecz także krytycznie oceniać komunikaty kierowane do nas przez media, reklamę, instytucje i innych ludzi.

Lista lektur: „Treny” – Jan Kochanowski, „Dziady część III” – Adam Mickiewicz, „Oda do młodości” – Adam Mickiewicz, „Bagnet na broń” – Władysław Broniewski, „Pan Tadeusz” – Adam Mickiewicz, „Medaliony” – Zofia Nałkowska, „Lalka” – Bolesław Prus

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.